

УДК: 37(477.6)

БОЄВА Т.І.

Луганський інститут праці та соціальних технологій

Боєва Тетяна Іванівна (1961 р.н.). У 1988 р. закінчила історичний факультет Ворошиловградського державного педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка. Старший викладач Луганського інституту праці та соціальних технологій. Має 12 статей з теми “Народна освіта в Донбасі у другій половині XIX – на початку XX ст.”

РУХ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ШКОЛИ В ДОНБАСІ В ІМПЕРСЬКУ ДОБУ

У статті висвітлюється проблема ролі вчителів у русі за національну освіту в кінці XIX – на початку XX ст. у Донбасі. Автор, застосовуючи архівні документи, зробила спробу відтворити реальні історичні події.

The article deals with the problem of the teachers' role and people's leaders in formation of the national education in Donbass in the late XIX – early XX centuries. The author tries to show the real historical events.

Для найбільш повного осмислення історичних процесів, шляхів подальшого розвитку країни сьогодні, як ніколи, гостро постає питання всебічного вивчення історії України, зокрема історії культури та історії освіти як її невід'ємної складової. Формувати нову систему освіти в Україні, у т.ч. у Донбасі, неможливо без урахування багатовікової історії, традицій, звичаїв національної школи, аналізу її основних надбань. Без глибокого вивчення минулого важко визначити основні принципи та головні пріоритети сучасної освітянської політики. Кожний народ, уболюючи за свою національну справу, насамперед ставить вимогу національної освіти, бо через неї найшвидше можна підняти свідомість народу. Національна школа сприяє зміцненню державності та самосвідомості нації, підіймає життя народу на високий рівень світової культури.

Тему руху за українізацію школи та українське питання у другій половині XIX – на початку XX ст. досліджували В.Й. Борисенко [1], М.М. Веркалець [2], І.В. Зайченко [3], В.С. Курило [4], О.І. Неживий [5], О.П. Реєнт [6] та інші. Названі автори розглядали цю тему в широкому спектрі, зазначали про існування боротьби за українізацію школи. Дослідження автора статті приводить до висновку, що в окреслений період

відбувався рух за українізацію освіти, а так звана “боротьба” виявляється міфічним нашаруванням. Мета публікації – відтворити історичні події, що пов'язані з розвитком народної освіти в Донбасі.

Одним з перших, хто поставив питання про національну школу на Україні, був Т.Г. Шевченко. Він як прогресивний діяч вважав одним із важливих своїх завдань перед Вітчизною, звернення до питань освіти. Просвітник за натурою, Шевченко став будителем народу, символом совісті української нації. Дослідник С. Чавдаров наголошував, що “...освітній ідеал Шевченка – це людина багатогранних знань, широкої розумової культури, людина активна, ініціативна, здатна застосовувати свої знання відповідно до потреб життя” [7]. Опікуючись освітою дорослих, поет непокоївся тим, що для недільних шкіл бракує необхідних навчальних посібників. Тому він вирішив забезпечити недільні школи спеціально для них укладеними українською мовою книгами. Так виник “Букварь Южнорусский” (1861 р.), який на 24 сторінках вміщував, окрім навчання грамоті, народні прислів'я: “Брехнею увесь світ пройдеш, – та назад не вернешся”, “Багато панів, а на греблю й нікому”, “Ледащому животіві – й пироги вадять” та інші [8]. Отже, народна педагогіка нашого краю має глибокі історичні

корені, виховуючи у молоді загальнолюдські риси патріотизму, працелюбності, чесності, гідності, поваги до батьків тощо.

Передові українські педагоги одностайно підтримували педагогічні ідеї Т.Г. Шевченка. М.І. Пирогов у статті “Про недільні школи” (1863 р.) прямо пов’язував завдання народної освіти з ім’ям Шевченка. К.Д. Ушинський, Х.Д. Алчевська, Б.Д. Грінченко використовували, де тільки дозволяли умови, твори видатного українського поета і громадського діяча. За українську школу висловлювались у 1862-1863 рр. педагоги М. Вессель, В. Водовозов, М. Корф та багато інших. Громадські організації і працівники народної освіти робили конкретні кроки у підготовці українських підручників для шкіл України. Букварі та підручники Т. Шевченка, Б. Грінченка та інших педагогів зіграли велику роль у формуванні української школи другої половини XIX ст.

У справі за національну школу найбільш свідомі українські вчителі об’єднували свої сили, створюючи вчительські спілки як відділи Всеросійської або Всеукраїнської спілки вчителів. Такі місцеві відділи були створені у Київській, Чернігівській, Катеринославській та інших губерніях.

Найбільш значною і яскравою сторінкою в історії освіти в Донбасі, безсумнівно, є творча спадщина і педагогічна діяльність Бориса Дмитровича Грінченка (1863-1910 рр.). В умовах національного гноблення в Російській імперії національну проблему він вважав однією з головних у громадському житті, що знайшло відображення в деяких його працях. Просвітницька діяльність Б. Грінченка вплинула на подальший розвиток прогресивної української народної освіти. У своїх численних публіцистичних здобутках на педагогічні теми, у художніх розповідях про школу Б. Грінченка критикував стан народної освіти, її схоластичність, зубріння, засилля релігією, шкільні підручники, фізичні покарання: “Рабство, неволя завжди держаться не освітою, темнотою народною”, – зазначав педагог [9].

Грінченко писав: “Єдине, що могла б дати народові хоч трошки світу – народна школа не дає його: вчать там чужою мовою, і три чверті важкої розумової праці дитина кладе на те, щоб сю чужу мову подужати: учителі відбувають здебільшого формально, і, будши самі неосвіченими та помоскаленими, вбивають у голови дітям погорду до всього – до свого народу, краю, мови” [10]. Звідси його глибоке переконання в тому, що Україні потрібні народні школи з викладанням рідною мовою. У роботі “Якої нам треба школи” він писав: “Давно вже тямущі люди кажуть, що як учити дитину, то треба, щоб наука була тією мовою, якою дитина говорить змалку. Так кажуть і педагоги, люди,

що добре тямлять науку про те, як треба доводити до розуму дитину” [11].

Працюючи педагогом, Б. Грінченко близько стояв до народу, придивлявся до народного життя, до його нестатків і потреб. Своім ясним розумом він спостеріг, що український народ стоїть на безпросвітному шляху і ніяк не може з нього зійти, бо чужа школа не то що не сприяє поширенню серед нього освіти, а ще припиняє його національний розвиток.

Всупереч царській забороні, працюючи вчителем на селі, Б. Грінченко нелегально вів навчання українською мовою, використовуючи при цьому самостійно складений рукописний буквар. Останній уперше був виданий у 1907 р. під назвою “Українська граматка до науки читання й писання”. Зміст підручника свідчить про прагнення автора зробити його доступним і цікавим дітям. Це відноситься і до складеної педагогом однієї з перших україномовних книг для читання в школі “Рідне слово”.

Багато Б. Грінченко зробив для формування національної школи. На його думку, для створення цієї школи необхідно було вирішити три головні завдання: здійснювати навчання і виховання, спілкування вчителів, дітей та батьків українською мовою (у роботі “Народні вчителі і українська школа” він писав: “Без народної мови нема і не може бути народної просвіти”); прагнути реалізації ідеалу гармонійної особистості у відповідності з історичним досвідом, системою духовних, моральних цінностей українського народу; формувати національну самосвідомість молоді.

Свою модель української національної школи Б. Грінченко обґрунтував з історичного, філософського, соціологічного, педагогічного і психологічного поглядів. В основу він поклав висновок К.Д. Ушинського про народну основу педагогічної системи, яка полягає в урахуванні культури, характеру, побуту, історії конкретної національності та ідею про право всіх громадян на отримання освіти. Слідом за Ушинським Б. Грінченко відстоював принцип обов’язковості навчання для всіх, говорив, що така економія означає економію на майбутньому нації.

Завжди відстоював Б. Грінченко законне право українського народу на розвиток своєї мови, літератури і культури як головних атрибутів державної та національної незалежності, особливо обурюючись висловлюваннями про якусь нібито “нездатність до державності” рідного народу, тому й зараз досить актуальним є твердження: “Не тоді добре еднається народ з народом, коли вони родичі, хоч би і близькі, а тоді, коли життя їх укупі – таке, що дає їм змогу зазнавати в сій спілці найбільш усякої користі, якомога більшого вдоволення своїх потреб як народу, якомога більшого щастя” [12].

Велику роль у розвитку національної народної освіти в Донбасі відіграли також видатні педагоги Х.Д. Алчевська, С.В. Васильченко, Я.Ф. Чепіга та інші.

Про широкий рух за українізацію навчання свідчать і листи, що були опубліковані в газеті “Рада” на початку 1907 р. Їх кількість налічувала 227 із 8919 підписами, у тому числі від учнів початкових і середніх навчальних закладів – 81 лист з 5,3 тис. підписів, від студентів – 17 листів з 1,7 тис. підписами (багато з них від студентських організацій, підписаних лише членами президії, або її головою), від учнів середніх шкіл – 57 листів з 3,3 тис. підписами і від учнів початкових шкіл – 7 листів з 352 підписами. 10 листів за 737 підписами надійшло від робітників, а інші 137 листів з 2,7 тис. підписами належали представникам українських “Просвіт”, різних громадських організацій і товариств,

гуртків і громад, міської інтелігенції, сільських учителів, селян, священників, солдатів, офіцерів [13].

Треба врахувати, що названі листи були надруковані не за офіційним плебісцитом, а як добровільне висловлювання, яке вимагало від кореспондентів не тільки певного рівня національної свідомості, а й свого роду громадської мужності (особливо з боку вчителів, які зазнавали жорстоких репресій і переслідувань за виявлення своїх національних симпатій).

Отже, у своїх працях та практичній діяльності талановиті педагоги Донбасу та громадські діячі критикували сучасний їм стан освіти, намагалися зробити підручники та самі у своїй діяльності їх використовували, зверталися до уряду з пропозиціями щодо повернення в школу рідної мови, всіма доступними засобами намагалися підтримувати рух за українізацію школи в Донбасі, задля підйому національної самосвідомості, відродження української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко В.Й. Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60-90-х роках XIX ст. – К.: Дніпро, 1980.
2. Веркалець М.М. Педагогічні ідеї Б.Д. Грінченка. – К.: Знання, 1990.
3. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи в пресі (II половина XIX – початок XX ст.). – Львів, 2002.
4. Курило В.С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у XX столітті. – Луганськ: ЛДПУ, 2000.
5. Неживий О.І. Для рідного слова. Творча спадщина Бориса Грінченка і проблеми національного виховання. – Луганськ: Вид-во ЛІВС МВС України, 1994.
6. Ресніт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) – К.: Інститут історії України НАН України, 2003.
7. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX в. / Отв. ред. Э. Днепров. – М.: Педагогика, 1991. – С. 137.
8. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагогі. – К.: Професіонал, 2004. – С. 143.
9. Грінченко Б.Д. Народні вчителі і українська школа. – К., 1906. – С. 1.
10. Грінченко Б.Д. На беспросветном пути. – К., 1912. – С. 74.
11. Грінченко Б.Д. Народні вчителі і українська школа. – С. 3.
12. Неживий О.І. Борис Грінченко: вартювий рідного слова. Педагогічна спадщина та проблеми сучасної освіти. – Луганськ: Знання, 2003. – С. 5.
13. “Українське питання” в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.). – Ч. II. – К.: Вид-во Нац. академії наук України, 1999. – С. 150.